

**РЕКОМЕНДАЦІЇ МІЖНАРОДНОЇ НАУКОВО-ПРАКТИЧНОЇ КОНФЕРЕНЦІЇ
«ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНІ ОСОБИ В УКРАЇНІ:
РЕАЛІЇ ТА МОЖЛИВОСТІ»**

**ДУ «Інститут економіки та прогнозування НАН України»
Інститут демографії та соціальних досліджень імені М.В. Птухи НАН України
Фонд народонаселення ООН
Програма розвитку ООН в Україні
ГО «Конгрес Сходу України»**

Кількість внутрішньо переміщених осіб (ВПО) з Донецької та Луганської областей, а також АР Крим на поточний момент уже перевищила 1 млн осіб і сформувалась унаслідок кількох міграційних хвиль, безпосередньо пов'язаних з періодичністю та інтенсивністю бойових дій. Відсутність реальних перспектив швидкого відновлення контролю держави над усіма територіями матиме наслідком подальше збільшення масштабів внутрішньої міграції населення.

Основні виклики, пов'язані з вимушеним переміщенням громадян, виявляються у зростанні навантаження на локальних ринках праці, у існуванні проблем розміщення, працевлаштування, медичного обслуговування, психологічної реабілітації, доступу до освіти, культурної та соціальної реінтеграції тощо. Уряд України вживає окремих заходів щодо вирішення проблем вимушено переміщених осіб, багато зусиль докладають міжнародні організації, волонтери, благодійні організації та окремі громадяни. Однак реалізація термінових заходів і приватних ініціатив не має необхідного потенціалу для комплексної підтримки у середньостроковій перспективі внутрішньої міграції населення з тимчасово не контрольованих Україною територій Донецької та Луганської областей і АР Крим.

Разом з тим масштабна вимушена внутрішня міграція населення має значний позитивний потенціал соціально-економічного та гуманітарного розвитку України у середньо- і довгостроковій перспективі, пов'язаний зі структурними зрушеннями в економіці, зміною схем розселення та розвитком інфраструктури, формуванням якісно нового людського потенціалу, соціальною, культурною та національною інтеграцією українського суспільства. Досягнення цих цілей загалом відповідає обраній траєкторії європейської інтеграції, що визначена Угодою про асоціацію між Україною та ЄС.

Подолання негативних наслідків та реалізація позитивного потенціалу вимушеної внутрішньої міграції населення вимагає концентрації всіх національних ресурсів та міжнародної донорської допомоги для забезпечення досягнення заявленої Україною амбітної мети щодо досягнення до 2020 р. відповідності критеріям для подання заявки на членство в ЄС.

Залучення міжнародної донорської допомоги передбачає надання урядових гарантій стабільності законодавства щодо захисту іноземних інвестицій та оподаткування, створення механізмів отримання цієї допомоги за всіма доступними каналами на державному та регіональному рівнях, рівнях місцевих громад і неурядових організацій, а також запровадження соціальної звітності щодо їх використання за участі громадянського суспільства.

Учасники Міжнародної науково-практичної конференції «Внутрішньо переміщені особи в Україні: реалії та можливості» вважають за доцільне звернутися до Верховної Ради України, Кабінету Міністрів України та країн-учасниць міжнародної донорської конференції з такими рекомендаціями, що визначають пріоритетні напрями дій та інвестицій щодо подолання нега-

тивних наслідків і реалізації позитивного потенціалу вимушеної внутрішньої міграції населення в Україні.

Для ефективнішого вирішення проблем внутрішньо переміщених осіб і використання їх позитивного потенціалу доцільно реалізувати такі заходи:

А. ОРГАНІЗАЦІЙНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ НАДАННЯ ДОПОМОГИ ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИМ ОСОБАМ

1. Створення окремого центрального органу виконавчої влади, який би відповідав за питання внутрішньо переміщених осіб (ВПО).
2. Визначення ієрархії інституцій, залучених до формування та реалізації політики щодо ВПО.
3. Введення ВПО до складу спільних комісій з державними установами та органами місцевого самоврядування.
4. Вдосконалення загальнодержавної інформаційної бази (реєстру) даних щодо наявних можливостей розміщення, працевлаштування та перенавчання вимушено переміщених осіб. Вдосконалення системи обміну інформацією між органами місцевої влади та державною міграційною службою, фіскальною службою та центрами зайнятості.
5. Вивчення та облік (зокрема методами статистичних спостережень та соціологічних опитувань) потреб та намірів ВПО для найбільш ефективного задоволення їх потреб і залучення їх потенціалу в інтересах громад тимчасового перебування. Наукове супроводження під егідою НАН України вироблення науково обгрунтованих рекомендацій щодо забезпечення комплексної й системної підтримки, соціальної адаптації та реінтеграції ВПО.
6. Проведення міжнародної донорської конференції та створення в її рамках керівного комітету донорів (як єдиного центру координації донорської та міжнародної технічної допомоги), а також затвердження міжнародного плану відновлення України на 2015–2017 роки.
7. Укладення меморандумів (протоколів про наміри) з міжнародними організаціями щодо сприяння соціальній підтримці громадян України, які переміщуються з тимчасово окупованої території та районів проведення антитерористичної операції.
8. Підготовка, за підтримки делегації та експертів Європейської комісії в Україні, і презентація в рамках міжнародної донорської конференції дорожньої карти (плану, програми) з відновлення, економічного розвитку і зростання України на 2015–2017 роки (з визначенням пріоритетів розвитку країни на найближчі три роки), узгодженої зі «Стратегією–2020» та заходами з імплементації Угоди про асоціацію між Україною та ЄС, згідно з якою ЄС і міжнародне співтовариство будуть надавати Україні донорську допомогу.
9. Створення Фонду страхування інвестицій для залучення комерційного сектору з наданням йому відповідних гарантій до участі у програмах донорської допомоги Україні.
10. Створення постійно діючого Форуму під егідою НАН України з метою вироблення науково обгрунтованих рекомендацій щодо забезпечення комплексної й системної підтримки, соціальної адаптації та реінтеграції ВПО.

Б. РОЗМІЩЕННЯ ТА ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЖИТЛОМ ВИМУШЕНО ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ

1. Вироблення та прийняття державної та регіональних програм так званого «стійкого розселення» внутрішньо переміщених осіб, у тому числі аналіз можливості створення програм приватизації тимчасового житла.

2. Створення реєстру об'єктів нерухомості (незавершених будівництв, покинутих житлових будинків, ліквідованих військових містечок, котеджних містечок тощо, новостворених модульних будинків для тимчасового проживання), напрацювання моделей надання їх в оренду/власність вимушено переміщеним особам на пільгових умовах.
3. Створення соціального житлового фонду у містах (гуртожитки, квоти у новобудовах тощо) для надання в оренду вимушено переміщеним особам на пільгових умовах. Необхідно врахувати, що після використання за основним призначенням соціальне житло для внутрішньо переміщених осіб може бути використане місцевою громадою для інших незахищених верств населення.
4. Відродження знелюднених сіл у регіонах, що межують з Донбасом (Харківська, Запорізька, Дніпропетровська області) та зі столицею (Київська, Полтавська, Черкаська, Чернігівська області), з урахуванням необхідності відновлення інфраструктури (зокрема, забезпечення водою та транспортом).
5. Надання вимушено переміщеним особам земельних ділянок під житлове будівництво.
6. Тимчасове розміщення вимушено переміщених осіб для проживання в офісних приміщеннях, санаторних та оздоровчих закладах, дитячих закладах оздоровлення та відпочинку, контроль за створенням санітарно-гігієнічних умов для проживання, зокрема у зимовий період. Вирішення питання щодо оплати за комунальні послуги за тарифом для побутових споживачів.
7. У межах Комплексної державної програми щодо підтримки, соціальної адаптації та реінтеграції громадян України, які переселилися з тимчасово окупованої території України та районів проведення антитерористичної операції в інші регіони України, підготовка заходів щодо впровадження технологій швидкого будівництва з місцевих будівельних матеріалів та залучення ВПО для самостійного будівництва.

В. РОЗВИТОК ЕКОНОМІКИ, СТВОРЕННЯ РОБОЧИХ МІСЦЬ І ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЗАЙНЯТОСТІ

1. Розробка і початок реалізації:
 - державної стратегії змін у структурі економіки, схемах розселення, розміщенні інфраструктури, пріоритетах формування людського потенціалу, принципах інтеграції українського суспільства;
 - регіональних і територіальних програм розвитку.
2. Обрахування потенційного впливу ВПО на ринок праці в середньостроковій та довгостроковій перспективі.
3. Переглянути Концепцію міграційної політики України у зв'язку з новими викликами вимушеної внутрішньої міграції, складною економічною ситуацією та змінами в структурі трудової міграції в Україні.
4. Стимулювання створення нових робочих місць на контрольованих Україною територіях Донецької та Луганської областей, у регіонах, що межують з Донбасом, а також в інших регіонах України:
 - запровадження податкових канікул та процедур податкового компромісу для власників малого та середнього бізнесу, які переселяються з тимчасово неконтрольованих територій в інші регіони країни та відновлюють власний бізнес і створюють нові робочі місця;
 - спрощення процедури відкриття господарської діяльності та відновлення втрачених документів під час залишення окупованих територій. Спрощення процедур створення підприємств з іноземними інвестиціями, інноваційних технопарків, бізнес-інкубаторів, вільних економічних зон тощо;

- запровадження пілотних проектів надання пільгових кредитів, у тому числі за рахунок міжнародних та іноземних фінансових інституцій, для стимулювання розвитку підприємницької діяльності тимчасових переселенців; доцільно стимулювати галузі, які не потребують великих інвестиційних витрат, наприклад: харчову промисловість;
 - активізація конструктивного співробітництва в рамках державно-приватного партнерства на регіональному рівні;
 - збільшення фінансування громадських робіт;
 - створення можливостей тимчасової зайнятості, в тому числі для жінок, зокрема пілотне впровадження програм «гроші за роботу»;
 - вдосконалення переліку професій, які потребують підтвердження.
5. Створення можливостей для проведення професійної перепідготовки та підвищення кваліфікації внутрішньо переміщених осіб з урахуванням промислової специфіки регіону, де вони знаходяться, та актуальних потреб ринку праці.
- Основними умовами проведення перепідготовки та підвищення кваліфікації ВПО вважати:
- орієнтацію на актуальні потреби ринку праці та регіональну економічну специфіку (зокрема поширеність структурного безробіття);
 - працевлаштування після проходження перепідготовки та підвищення кваліфікації;
 - забезпечення технологічної суміжності між наявною професією та професією, за якою здійснюватиметься перепідготовка.
- Організація для ВПО курсів підготовки до підприємницької діяльності з урахуванням регіонального компоненту та побажань особи, а також можливості перекваліфікації на універсальні професії.
6. Забезпечення горизонтального взаємозв'язку регіональних центрів зайнятості з метою надання більших можливостей для працевлаштування внутрішньо переміщених осіб:
- актуалізація та щоденне оновлення загальнодержавної бази вакансій, пошук роботи для ВПО здійснювати з урахуванням професійного досвіду та потреб ринку праці, незалежно від місця проживання особи;
 - створення привабливих умов для працевлаштування внутрішньо переміщених осіб в областях, відмінних від нинішнього місця проживання, – компенсація проїзду, забезпечення тимчасовим житлом на базі гуртожитків, державних готелів, хостелів, приватного житла; створення гнучкого графіка роботи за вахтовим методом.
7. Аналіз можливостей проживання у сільській місцевості внутрішньо переміщеної особи, які цього бажають. Забезпечити комплексний підхід щодо розвитку інфраструктури. Врахувати можливості концепції та стратегії сільського розвитку на базі потенціалу сільських громад, які розробляються, а також можливість використання резервних земель сільськогосподарського призначення в центральних та південних областях.
8. Вивчення можливостей створення робочих місць для вимушено переміщених осіб на умовах міні-вахти (1–2 доби на тиждень) з проживанням у приміській зоні, містах-супутниках, на територіях сусідніх областей.
9. Вивчення досвіду та популяризація різних форм взаємодопомоги на рівні громад: на принципах безоплатного, бартерного надання послуг.

Г. РОЗВИТОК СОЦІАЛЬНОГО ОБСЛУГОВУВАННЯ

1. Медична допомога і психологічна адаптація вимушено переміщених осіб:
- надання послуг із соціального консультування, психологічної адаптації та підтримки вимушено переміщених осіб;

- захист вразливих груп (інвалідів, хронічно хворих, дітей, вагітних жінок) вимушено переміщених осіб;
 - подолання психофізіологічних травм (особливо у дітей), стресового стану, соціальної апатії, втрати віри у майбутнє;
 - залучення на партнерських і волонтерських засадах психологів-консультантів і психотерапевтів приватної практики, в тому числі через співробітництво з професійними асоціаціями і міжнародними організаціями;
 - розширення доступу до медичної допомоги у сільській місцевості за рахунок працевлаштування на посаду сільських фельдшерів внутрішньо переміщених осіб із відповідною медичною освітою.
2. Соціальне обслуговування й соціальне забезпечення вимушено переміщених осіб:
 - врахування додаткових ресурсів, необхідних медичним, освітнім органам та органам соціального захисту, для компенсації навантаження від ВПО в державному і місцевих бюджетах;
 - створення на базі державних центрів соціальних служб мультидисциплінарних команд фахівців, які працюватимуть на принципах волонтерства, проведення відповідного навчання, організація їх роботи у тісній співпраці з ГО. Залучення до цієї роботи фахівців з числа ВПО. Мобілізація фахівців з числа ВПО, які можуть надавати психологічну та соціальну допомогу ВПО за принципом «рівний – рівному». Проведення відповідного навчання для них. Створення скорочених програм і курсів підготовки соціальних працівників (у тому числі орієнтованих на осіб з числа самих переселенців) та їхнє залучення через державне замовлення.
 3. Створення тимчасових соціальних служб з офіційним статусом на базі мереж взаємодопомоги ВПО та волонтерів.

Д. РОЗВИТОК ГУМАНІТАРНОЇ СФЕРИ

1. Забезпечення доступу до освіти вимушено переміщених осіб:
 - вивчити питання щодо необхідності розширення загальної мережі дитячих садків, збільшення кількості класів у школах.
2. Інформаційна політика та соціальна взаємодія вимушено переміщених осіб:
 - проведення широкої інформаційної кампанії серед внутрішньо переміщених осіб, використовуючи ресурси засобів масової інформації, волонтерів, соціальних працівників, а також бізнесу (зокрема, операторів мобільного зв'язку);
 - розробка стратегії інформаційної політики з широкого спектра питань (формування ціннісних орієнтацій: ідентичності з Україною, патріотизму, толерантності, правової культури тощо, в тому числі за допомогою цільових інформаційно-освітніх, культурно-освітніх програм, популяризації аналітичного огляду історичних і сучасних подій).
3. Культурна реінтеграція та національна самоідентифікація вимушено переміщених осіб:
 - заохочення створення органів самоорганізації населення (ОСН) ВПО та їх залучення у життя місцевих громад. Залучення представників внутрішньо переміщених осіб до місцевого самоуправління в громадах, де є місця їхнього компактного проживання. Створення спеціальних комітетів у місцевих радах або посади помічника голови місцевої адміністрації з проблем ВПО, що обійматиме представник, якого оберуть самі вимушені переселенці;
 - організація районних свят, туристичних поїздок, етнічних фестивалів та інших соціально-культурних заходів для вимушено переміщених осіб і представників місцевих громад.

Е. ПРАВОВІ МЕХАНІЗМИ ВИРІШЕННЯ ПРОБЛЕМ ТА ВИКОРИСТАННЯ СОЦІАЛЬНОГО ПОТЕНЦІАЛУ ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ

1. Удосконалення механізмів реалізації:

- Закону України «Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України» від 15.04.2014 р. № 1207-VII;
- Закону України «Про особливий порядок місцевого самоврядування в окремих районах Донецької та Луганської областей» від 16.09.2014 р. № 1680-VII;
- Закону України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб» від 20.10.2014 р. № 1706-VII;
- Закону України «Про державно-приватне партнерство» від 01.07.2010 р. № 2404-VI;
- Закону України «Про спеціальний режим інноваційної діяльності технологічних парків» від 16.07.1999 р. № 991-XIV;
- Закону України «Про співробітництво територіальних громад» від 17.06.2014 р. № 1508-VII;
- рішення Ради національної безпеки і оборони України «Про невідкладні заходи щодо стабілізації соціально-економічної ситуації в Донецькій та Луганській областях» від 04.11.2014 р. (введено в дію Указом Президента України від 14.11.2014 р. № 875/2014);
- Програми діяльності Кабінету Міністрів України (затвердженої Постановою Верховної Ради України «Про Програму діяльності Кабінету Міністрів України» від 11.12.2014 р. № 26-VIII) (п. 8 «Соціальний захист, працевлаштування та реінтеграція внутрішньо переміщених осіб», п. 11 «Нова політика міжнародної допомоги»);
- Концепції реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні (затвердженої розпорядженням Кабінету Міністрів України від 01.04.2014 р. № 333-р);
- Державної стратегії регіонального розвитку на період до 2020 року (затвердженої постановою Кабінету Міністрів України від 06.08.2014 р. № 385);
- Постанови Кабінету Міністрів України від 05.10.1998 р. № 1597 «Про затвердження Правил надання довгострокових кредитів індивідуальним забудовникам житла на селі»;
- Постанови Кабінету Міністрів України від 29.05.2001 р. № 584 «Про порядок надання пільгових довготермінових кредитів молодим сім'ям та самотнім молодим громадянам на будівництво (реконструкцію) і придбання житла».

Запровадження у повному обсязі дії поглибленої та всеохоплюючої зони вільної торгівлі між Україною та ЄС, формат і наповнення якої передбачає досягнення максимально глибокої економічної інтеграції на основі домовленостей у рамках двосторонніх переговорів з ЄС щодо вступу України до СОТ.

2. Доопрацювання та ухвалення:

- проекту Закону України «Про добровільне об'єднання територіальних громад» (реєстр. № 0915 від 27.11.2014 р.);
- проекту Закону України «Про засади державної регіональної політики» (реєстр. № 0908 від 27.11.2014 р.);
- проекту Закону України «Про внесення змін до деяких законів України щодо посилення гарантії дотримання прав і свобод внутрішньо переміщених осіб» (реєстр. № 2166 від 18.02.2015 р.);
- проекту Закону України «Про внесення змін до Закону України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб» (щодо компенсації вартості пошкодженого майна)» (реєстр. № 2167 від 18.02.2015 р.).

3. Затвердження підготовлених Міністерством соціальної політики України проектів:
 - Програми створення робочих місць та стабілізації зайнятості у Донецькій та Луганській областях на період до 2017 року;
 - Основних напрямів реалізації державної політики у сфері зайнятості населення на період до 2019 року.
4. Розроблення та затвердження:
 - Державної цільової програми створення нових робочих місць;
 - Комплексної програми перепідготовки та працевлаштування внутрішньо переміщених осіб;
 - Програми інтеграції та реінтеграції внутрішньо переміщених осіб.
 - Програми громадських робіт зі створення тимчасових робочих місць і здійснення організованого набору працівників для відновлення пошкоджених (зруйнованих) унаслідок воєнних дій на території Донецької та Луганської областей інфраструктури (доріг, залізничної інфраструктури, електричних та водопровідних мереж), соціальних об'єктів і житлового фонду, будівництва захисних інженерних споруд уздовж кордону країни з включенням цих робіт до Переліку пріоритетних галузей економіки (затвердженого розпорядженням Кабінету Міністрів України від 14.08.2013 р. № 843-р).
5. Узгодження терміну дії довідок ВПО в різних державних актах.

Ж. ФІНАНСОВІ МЕХАНІЗМИ ЗАЛУЧЕННЯ МІЖНАРОДНОЇ ДОНОРСЬКОЇ ДОПОМОГИ ДЛЯ РОЗВ'ЯЗАННЯ ПРОБЛЕМ ВПО

1. На загальнодержавному рівні (програми міжнародної донорської, фінансової та інвестиційної допомоги):
 - створення керівного комітету донорів (реалізація програм співробітництва з МВФ, Світовим банком, ЄБРР, ЄІБ та іншими міжнародними фінансовими організаціями);
 - залучення для тимчасово переміщених осіб, українських громадян на Донбасі та в Криму, зокрема кримських татар, допомоги від ООН, країн – членів «Групи семи» та ЄС;
 - підготовка інвестиційного проекту «Соціальна підтримка громад» у співробітництві зі Світовим банком;
 - використання міжнародних інструментів допомоги, прямо не пов'язаних з проблемами ВПО.
2. На регіональному рівні:
 - міжрегіональне, транскордонне співробітництво, структурні фонди ЄС, політика сусідства, розвиток євро регіонів з країнами ЄС, Молдовою та Білоруссю («Дніпро», «Карпати», «Буг», «Дністер»);
 - реформування Державного фонду регіонального розвитку для забезпечення можливості фінансування у регіонах усіх типів проектів, розгортання мережі агенцій регіонального розвитку і реалізації пілотних проектів щодо співпраці й об'єднання громадян.
3. На місцевому рівні:
 - міжнародне співробітництво на рівні громад, міст-побратимів;
 - міжнародне співробітництво на рівні неурядових організацій;
 - розробка механізмів залучення, виділення і контролю за використанням фінансової допомоги, в першу чергу в рамках керівного комітету донорів.

27 лютого (з внесенням доопрацювань від 17 березня) 2015 року, м. Київ